

helynevének interetnikus vonatkozásairól, *Jan Sirácky* a 18–19. századi szlovák népmozgásokról, *Kapros Márta* a nógrádi nemzetiségek vallási, társadalmi elkülönüléséről szólt. *Nádasi Éva* négy dél-dunántúli megyében, a gazdálkodás és az etnikum összefüggését feltáró faktoranalízises kutatásaira utalt. *Bodnár Mónika* előadása egy alsógömöri szlovák falu asszimilációs folyamatait, *Szabó Lászlóé* az észak-magyarországi népek rokonsági kifejezéseit elemezte.

A záró szekció a magyarság más, eddig még nem tárgyalt népcsoportokkal való kapcsolatát helyezte előtérbe. Így *Ryszard Kantor* és *Bódi Erzsébet* a határon túli lengyelekre irányuló ún. polóniai kutatásokat, s ezen belül a magyarországi lengyel szórványok életét ismertette. *Balassa Iván* Tokaj-Hegyalja németeinek építkezésével, *Páll István* az egykori észak-tiszántúli románság jellemzőivel foglalkozott. A térség cigány népességének kultúra-átvételeit *Vekerdi József* ecsetelte.

A konferencia idejére az előadások nagyobbik részét megjelentette a Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványsorozatának XV. köteteként, „Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon” címmel. A tanácskozás a múzeumi és műemléki hónap rangos eseménye volt, a szervezők mintegy főpróbául szánták a jövőre megrendezendő békéscsabai III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előtt. Az előadások, eszmecserék, viták szakmai hozadékán túl – sokak véleménye szerint – a tanácskozás jól szolgálta az itt élő népek egymásrataltságának, sorsközösségének a tudatosítását is.

Székely András Bertalan

*A 30-as évek magyar regényéről
Tudományos tanácskozás Újvidéken
(1984. november 2–3.)*

Tizedik alkalommal rendezte meg az MTA Irodalomtudományi Intézetének XX. századi irodalmi főosztálya és az Újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete közös tanácskozását, amelyre ezúttal Újvidéken került sor. Ezeknek a tanácskozásoknak a témája mindig a XX. század magyar irodalmának egy-egy fontosabb kérdése vagy egy-egy rövidebb korszaka; évente hol Újvidéken, hol Budapesten gyűlnek össze a jugoszláviai és a magyar szakemberek.

Az 1984-es tanácskozás címe: *Beszédhelyzet és epikus perspektíva a harmincas évek magyar regényében*. Összesen tíz előadás hangzott el, ezeket a második munkanap végén követte vita.

Az újvidéki intézet igazgatójának, *Utasi Csabának* és a budapesti intézet osztályvezetőjének, *Pomogáts Bélának* megnyitó beszéde után először *Bodnár György* előadása hangzott el (Policentrikus szerkezet és jelentés a *Fellegjárás*ban). Bodnár előadása azt a kérdést feszegette, hogy mennyiben szürrealista regény Sötér műve, s hogy hol adja át a helyét ez a szürrealizmus a realizmusnak. Megállapította, hogy a *Fellegjárás* jelentését policentrikus szerkezet hordozza; a regényben nincs objektív középpont. A racionalitásba vetett hit meginog, s a regény szerkezete azt mutatja, hogy szerzője elfordult a racionális oksági elvtől.

Ezután *Utasi Csaba* felolvasása következett Gelléri Andor Endre *A nagymosoda* című művéről (*A születésben, halálban egyaránt véletlen élet » képeskönyve*). Utasi a 30-as években keletkezett kritikák és esszék alapján kimutatta, hogy akkoriban erősen jelen voltak az irodalmi közgondolkodásban a naturalista konvenciók és ezek a háború utáni években, sőt, a mai Gelléri-értékelésekben is éreztetik befolyásukat. Ezeknek tulajdonítható, hogy az értelmezők nehezen tudták egységes interpretációját adni a regény egyes szereplőinek, alakjainak, hiszen a műben merész metamorfózisok játszódnak le, s ez mintegy elkerülhetetlenné teszi a kettős értelmezést, ha ennek alapja a naturalista konvenciórendszer. E sajátos kettősségeket, látszólagos kisiklásokat, megtöréseket Utasi azzal magyarázza, hogy a szövegen belül konvenció-váltások játszódnak le, s hogy mindez az írói intenció terméke: a főalakok által körülírt világ Gelléri életérzését teljesíti ki.

Kálmán C. György (*»Egyszer«* és *»mindig«*: idő és emlékezés az *Egy polgár vallo-másaiban*) Márai regényének időszerkezetéről szólt. Rámutatott, hogy a könyv első két fejezete, amelyet esszészzerűnek szokás nevezni, tisztán gyakorító jellegű szöveg, amelyet csak ritkán szakít meg egyszeri elbeszélés, s olyankor is negatív vagy közömbös értéktartalmú történeteket mond el. A regény későbbi részeiben a gyakorító-egyszeri elbeszélés aránya megváltozik, s ezzel együtt az otthonos ismétlődés is elveszti központi érték szerepét.

Bori Imre előadásának címe (*Egy regényforma szélsőséges esete*) pontosan jelezte, hogy az előadó Remenyik Zsigmond *Büntudat* című művét elkülöníti a kor rokon alkotásaitól. A *Büntudat*nak, mint Bori rámutatott, nincs különösebb művészi szerkezete: az emlékezés adja meg a formáját, ez mozgatja, s az emlékezés- és eszme-regényben epikus szigetecskék vannak. Ugyanakkor a műben fölfedhető a retorika megnövekedett szerepe is: Bori röviden jelezte, hogy miféle retorikai jellegű elemzések lehetnének érvényesek a *Büntudat*tal kapcsolatban, és utalt rá, hogy általában a 30-as évek regényeiben a retorikának döntő szerepet kell tulajdonítanunk.

Az első nap programját *Pomogáts Bélának* Bánffy Miklós regénytrilógiájáról szóló előadása zárta (*Személyesség és politikum; az elbeszélő és a tárgy viszonya* Bánffy Miklós *Erdélyi történet* című regénytrilógiájában). A tanulmány egyik fő mondanója az volt, hogy a trilógiában író és tárgya konfliktusának lehetünk szemtanúi, s ebből a konfliktusból fakad a nosztalgikus és egyben ironikus előadásmód kettőssége, az azonosulás és a szembefordulás kétarcúsága. A regény rétegei közül kiemelhető több, egymással nem mindig harmonizáló, de egymás melletti szál: például a politikai dokumentumregényé, amely inkább a publicisztikához áll közel, és az epikus freskóké, az állóképeké, amely a régi erdélyi elbeszélő hagyományokat éleszti újjá, s amely az író festői, dekoratív tehetségét a legjobban jellemzi.

A második napon először *Bányai János* tanulmánya hangzott el (*Műfaji szerkezetek és rétegek: Hevesi András: Párizsi eső*). Bányai előadásában kétségbe vonta azokat a (korabeli) értelmezéseket, amelyek szerint Hevesi regénye sikertelen próbálkozás volna a „polgári regény” megvalósítására. A műben a nyelvi és retorikai ironia és paródia jelenlétét mutatta ki, és feltárta a regényben rejlő másik két „regény”-t. Bár az alapvető szint, az „első” regény valóban az időrendi egymásutániság elvét követi (retrospektív nézőponttal), ezzel párhuzamosan sajátos és egyedi konstrukciós elvek érvényesülnek a regény szerkezetében. Az alapszerkezettel mintegy párhuzamosan fut a szörnye-

teg regénye, ahol nincs kronológia, csak retorikai perspektíva van; s van egy harmadik regény, a színházi elbeszélés. Bányai következtetése szerint az előtérbe helyezett téma ily módon maga az idő, annak üres, betöltetlen volta, amelybe így-úgy illeszkednek a kikényszerített, véletlen stb. tettek.

Dérczy Péter előadása következett ezután, aki Németh László regényéről (Hagyomány és újítás a *Gyászban*) beszélt. Három szempontból, a szerkezet, az idő és az elbeszélés mód szempontjából vizsgálta a művet. Az utóbbiról megállapította, hogy bár az auktoriális és a perszonális elbeszélés mód egyaránt jelen van a szövegben, ötvözetük uralkodik, s ez új elemnek tekinthető. A szerkezetet vizsgálva kitűnik, hogy a drámai jelenetek sora kiszorítja a leírást és így a szociális referenciát a műből, s hogy a sovány történet nem a hagyományos értelemben vett regénytörténetek folytatója, hanem sokkal inkább egy lélek története. Ennek feleltethető meg, hogy noha lineáris időszerkezetű a mű, ez állandóan felbomlik, furcsa lebegés jön létre, amely az időtlenség érzetét kelti. A szereplők szempontjából pedig az ún. jellemfejlődés és az eleve elrendeltség, a kauzalitás és az alkati predesztináltság ellentmondásának lehet tanúja az olvasó. *Dérczy* értékelése szerint átmeneti regényről van szó, amely számos korábbi konvenciótól elszakad, de nem teljes következetességgel viszi végig az új formáló elveket.

Gerold László előadása (Mert befogad és kitaszít a világ) Szerb Antal *Utazás és holdvilág* című regényéről szólt. Gerold megállapította, hogy a regény tárgya: a főhős hogyan próbál kiszakadni mindabból, amibe beleszületett, s ez miért nem sikerülhet neki. Lázadó, menekülő regényről van tehát szó: benne minden az „ismerd meg önmagad!” kívánalmának rendelődik alá. Az író és hős viszonyával sokat foglalkozott a szakirodalom; többen vizsgálták, hogy tekinthető-e önarcképnek Mihály alakja. Gerold rámutatott, hogy a regényben több olyan figura szerepel, aki a szerző hasonmása, árnyéka.

Angyalosi Gergely a valóságosság Genette által leírt kategóriáját állította a középpontba Füst Milán regényének elemzésében (Narrativitás és valóságosság a *Feleségem történetében*). Tétele szerint Füst regénye éppen a valóságosság problémájáról szól. A regény egy komoly, jelentős rétegét teszik ki mindazok a maxima-megsokszorozások, amelyek a regény világán belül hihetővé teszik, megokolják a szereplők viselkedését. A főhős fő kérdése a valóság és nem valóság megkülönböztetése. A regényben háromféle típusa különíthető el a valóságosságnak: vannak, kis számban, pszichológiailag indokolt leírások és betétek; vannak lélektanilag atipikus, de elképzelhető tettek – ezek maxima-megsokszorozással párosulnak; s végül vannak a fantasztikus szférájába sorolható valóságostuln szituációk és stilisztikai megoldások.

Utolsóként *Thomka Beáta* tartotta meg előadását (Az elbeszél monológ). Dorrit Chon és Mihail Bahtyin elméleteiből kiindulva vizsgált néhányat a 30-as évek magyar regényeiből s kifejtette, hogy az elbeszél monológ csak Németh László regényében van jelen, ott sem uralkodó jellegű; mindegyik mű a narrátort helyezi a középpontba. A függő közlés uralkodó szerepe nem teszi lehetővé polifonikus elbeszélés létrejöttét; a 30-as évek magyar regénye tehát nem tükrözi az elbeszél monológ felé vezető folyamatot, amely már Dosztojevszkijnél megindult, s amely új távlatot nyit az elbeszélés-módban.

A második napon lezajlott viták három fő kérdés körül összpontosultak. Az első az volt, hogy milyen vonatkoztatási rendszerhez képest minősíthető Németh László regénye újítónak; hogy mit értünk „móriczi” vagy XIX. századi regényformán, amely a

megítélés kiindulópontja lehet. A felszólalók figyelmeztettek az ilyen jellegű általánosítások kényes voltára. A második vitatéma a belső monológgal és annak elbeszélésével állt kapcsolatban: felmerült a kérdés, hogy mennyiben és milyen értelemben jelent értékproblémát, értékválasztást az elbeszélésmód vagy az epikus perspektíva megváltozása. A résztvevők szóltak arról, hogy a 70-es évek magyar regényirodalma kulcsként szolgálhat a 30-as évek regényeinek értelmezéséhez, újdonságuk és értékük megállapításához. Végül pedig szó esett arról, hogy a valóság fogalmát hogyan kell értelmezni: hogy ebben a fogalomban nem magának az irodalmi szövegnek a világa játssza a főszerepet, hanem ennek interakciója a szövegen kívüli, „közvélemény”-nek nevezett világgal.

Utasi Csaba és *Bodnár György* zárszavával fejeződött be a tanácskozás. Mindketten igen hasznosnak és magas színvonalúnak nevezték az elhangzott dolgozatokat. A tervek szerint az újvidéki Hungarológiai Közleményekben napvilágra kerülő írások minden bizonnyal hasznos olvasmányul szolgálnak majd a szakmai közönség számára.

A tanácskozással egyidőben Újvidéken tartózkodott a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság képviseletében *Jankovics József* és *Nyerges Judit*, akik a kapcsolattartás intenzívebbé tételéről és az 1986-os bécsi hungarológiai kongresszus szervezéséről folytattak megbeszélést a Társaság jugoszláviai tagjaival.

K. C. Gy.

Vándorgyűlés Radnóti Miklós születésének 75. évfordulója alkalmából

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a Magyar Írók Szövetsége, valamint más társadalmi szervezetek 1984. november 16–18. között Győrött tudományos tanácskozást rendeztek Radnóti Miklós születésének 75. évfordulója tiszteletére. A három félnapos rendezvényen közel tizenöt előadás hangzott el Radnóti életművének, utolsó éveinek, hatásának és utóéletének egy-egy jelentős mozzanatáról. A tanácskozás résztvevői megkoszorúzták Radnóti – élete utolsó perceit idéző – abdai síremlékét, ahol *Vujicsics D. Sztoján* irodalomtörténész mondott rövid beszédet, majd a rendező szervek képviselői helyezték el a megemlékezés virágait.

A tanácskozás – bár alapvetően a megemlékezést állította előtérbe – a Radnóti-kutatás legújabb eredményeinek bemutatójává vált. *Koczkás Sándor* irodalomtörténész „Létszemlélet és poétikai változatok Radnóti kései lírájában” című előadása nagyívű művészi és társadalompolitikai összefüggésbe ágyazva elemezte Radnóti Miklós kései költészetét, írói és emberi alakját. *Koczkás* előadása a Radnóti-kutatás újabb fellendülő szakaszának kezdetét jelenti. *Szabolcsi Miklós* „Radnóti Miklós halálos tájai” címen négy vers elemzését állította referátuma középpontjába. Előadásában helyet kapott *József Attila* és *Radnóti Miklós* politikai és tájképi lírájának összehasonlító elemzése is. Különösen felkeltette a közönség érdeklődését a *A mécsvirág kinyílik* című vers elemzése.

A fiatalabb irodalomkutatók közül *Alföldy Jenő* „Megszületni újra új világra” cím-